

הסדנה להיסטוריה חברתית

למה בכל שריפה "אשמים" הערבים?

להאשמת קבוצות מיעוט בהצתה יש היסטוריה ארוכה ובכל זאת, ההאשמות שנשמעו במהלך גל השרפות האחרון נושאות גם מאפיינים חדשים. כך הופכת ההתמודדות עם אסונות טבע לעוד חזית ב"מלחמה בטרור"

עקוב

הסדנה להיסטוריה חברתית

פורסם ב-13.12.16 | עודכן ב-14.12.16

און ברק

בעוד ישראל בוערת, כחלק מגל שריפות איזורי שפגע בכל האגן המזרחי של הים התיכון ממצרים לטורקיה, הטילו ראש הממשלה ושריה את האחריות לאסון על הציבור הערבי משני עברי הקו הירוק, שהואשם בהצתות על רקע לאומני וב"אינתיפאדת אש". בתגובה למה שהגדירו כ"פרעות תשע"ז", איימו השרים בנקיטת צעדי חירום, שלילת אזרחות, הריסת בתים ואמצעים דומים מסל הכלים של המלחמה בטרור. כמעט כל כלי התקשורת המרכזיים הצטרפו למקהלה, וגם פוליטיקאים ממפלגת העבודה ומרצ החרו והחזיקו אחריהם, כמנהגם בזמני חירום. כיום, בחלוף שבועות לאחר האירוע וללא כתב אישום אחד בגין הצתה על רקע לאומני, מרביתנו נוטים ליחס את ההתבטאויות המופקרות לנטייה של פוליטיקאים מהימין להסתה נגד ערבים ובמקרה הנוכחי גם לניסיון הסטה של תשומת הלב מכשלים בהיערכות אחרי אסון הכרמל או מפרשת הצוללות, לאזור הנוחות של ליבוי פחדים מפני טרור. לצד פרשנות זו, ההיסטוריה של שריפות גדולות מאפשרת ללבן כמה עניינים "מתשומת ליבנו מאחורי מסך העשן

בשעירים לעזאזל, הרי שבעת החדשה השתכלל המנהג הזה והחל להבנות גם צורות ממוסדות של גישה לשריפות, במקביל להתלהמות הישנה והרעה. לפיכך, לצד המופעים הגלויים יותר של גזענות, השריפות חושפות עבורנו גם את הקשר בין התחממות גלובלית לשיח הביטחוניסטי ואת ההסללה המבנית של טלטלות אקלימיות למדיניות של "לוחמה בטרור".

נתניהו ושריו לא המציאו את האשמת המיעוטים בשריפות ענק, אף לא בישראל. ב-1979 הואשמו צעירים משכונת התקווה - מי שכונו "חברי כנופיית מע"צ" - בשורת הצתות בתל אביב וסביבותיה על בסיס הודאות שווא שחולצו מהם בעינויים. כבר את השריפה הגדולה ברומא בשנת 64 לספירה תלו בנוצרים. את השריפה הגדולה בלונדון ב-1666 ניסו לטפול על ההולנדים והצרפתים. שריפת ענק אחרת, שפרצה באיסטנבול בתחילת אותו עשור, כילתה שני שלישים מהעיר וגבתה כ-40,000 קורבנות, סיפקה רקע להטפה אנטי-יהודית ואנטי-נוצרית והביאה לגירוש יהודים משכונות מסוימות בעיר.

השריפה הגדולה של לונדון, 1666. צייר לא ידוע. צילום: Museum of London

איסטנבול היא מקרה מבחן מעניין עבור היסטוריונים של שריפות וחיפוש שעירים לעזאזל, ולא רק בשל תנאי אקלים דומים לאלו שבמקומותינו (בשבועות האחרונים שריפות פרצו בסביבותיה במקביל לאלו בישראל). בין 1633 ו-1839 תועדו בה 109 שריפות גדולות. במאה ה-18 חוותה העיר לפחות עשר שריפות בקנה מידה דומה לשריפה הגדולה של לונדון (בכל אחד מהמקרים כ-12,000 בתים עלו באש). השוואות כאלו, בין השריפה בלונדון לשריפות ענק באיסטנבול,

גם באיסטנבול רווחה הנטיה לטפול את השריפות התכופות על קהילות מיעוטים. מחקרים הראו כי אכן היו פה ושם הצתות מכוונות – בעיקר כאמצעי בידיהם של חסרי כוח כמו איכרים, עבדים ופועלים לפגוע בבעלי אמצעים. ההצתות נעשו בחסות החשכה, מה שהקטין את הסיכויים להיתפס והגדיל את הסיכוי שהאש תתפשט לפני שיבחינו בה. אולם בדרך כלל היו אלה גורמים טריוויאליים בהרבה: גחלים שנותרו ללא השגחה, או נר שנפל על וילון. באיסטנבול, שרוב בתיה היו בנויים עץ, היו השריפות אויב הציבור מספר אחת. התרעה על שריפות היתה אחת המשימות העיקריות של שומרי הלילה טרם הקמתם של כוחות כיבוי ושיטור מודרניים. כיבוי השרפות הופקד בידיהם של הטולומבאג'ילר, כוחות כיבוי שהיו מורכבים מצעירי השכונות, רבים מהם קשורים בגדודי היניצ'רים.

הטולומבאג'ילר (כוחות כיבוי האש) של איסטנבול. גלויה מן המאה התשע-עשרה. צילום: מקס פרוכטרמן

אולם האמצעים הללו הפכו פחות ופחות יעילים ככל שאיסטנבול הפכה צפופה יותר עקב עיור מואץ במחצית השנייה של המאה התשע עשרה. בשנים 1864-1859 פרצו בעיר 160 שריפות שכללו 4,114 בתים, כלומר שריפה כל 11 יום בממוצע. הדו"ח שממנו נלקחו הנתונים הדגיש את הצורך להתמודד באופן יעיל יותר עם הבעיה שכן ריבוי השריפות וחוסר האונים של הרשויות פוגעים בדימוי הציבורי של הממשלה. ואכן, שורה של אמצעים חדשים הוכנסו לשימוש באותה תקופה, מתקנות בניה חדשות, דרך הפעלה של מגדלי ניטור אש, ועד הקמה של כוחות כיבוי עירוניים עם אמצעי כיבוי ייחודיים.

הנטייה לחפש אשמים לא נעלמה בעת החדשה, אולם חלו בה שינויים חשובים, שגם אודותם ניתן ללמוד מאיסטנבול. תכיפות השריפות הפכה את העיר לאחד האתרים הראשונים להתרחבות תעשיית הביטוח הבריטית אל מחוץ לאיים הבריטיים במהלך המאה התשע עשרה. ביטוח שריפות היה אחד מאותם אמצעים מודרניים להתמודדות עם שריפות ועלייתו נקשרה בסטנדרטים חדשים של בנייה, בטיחות וגיהות. במחצית השנייה של המאה החלו סוכני ביטוח אירופאיים למפות את איסטנבול על מנת לקבוע אילו חלקים ניתן לבטח מפני שריפות. לצד קריטריונים כבנייה באבן לעומת עץ, הם ביכרו רבעים שאוכלסו על ידי נוצרים, מתוך הנחה לפיה תושבים אלו מתורבתים יותר ולכן מועדים פחות לרשלנות באש, ובהנחה נוספת, לפיה מוסלמי העיר מחזיקים בתפישות עולם פטאליסטיות הרואות בשריפות גזירת גורל ולכן לא יפעלו כדי למנוע אותן (אף כי, כאמור, אמצעי מניעה והתמודדות עם אש היו חלק מחיי העיר שנים ארוכות קודם לכן). בשנות השישים של המאה שלוש חברות ביטוח פעלו ברבעי גלאטה ופרה (כיום בייאואולו). אפילו שריפה גדולה בפרה הבנויה אבן ב-1870 לא שינתה את דעתם של סוכני הביטוח, שהטילו את האשמה על הטולומבאג'י שנזכרו לעיל, או בלשון אחד הסוכנים "אספסוף של ברברים חצי ערומים" שכשלו בכיבוי האש. גם הפעם, השוואות לשריפות אחרות, כמו לשריפה הגדולה בשיקגו כמה חדשים אחר כך – אנלוגיה שרווחה בעיתונות התקופה – מגלות שגלגול אשמה על מיעוטים לא היה עניין מיוחד לאיסטנבול או למבטחים הבריטיים: בשיקגו מילאו את תפקיד השעיר לעזאזל מהגרים אירים קתוליים עניים כחלק מגל אנטי-אירי ששטף את ארה"ב.

SUPPOSED CAUSE OF THE CHICAGO FIRE. MRS. O'LEARY AND HER COW,

איור מתוך כתב העת Harper's של ג'יי או'לירי, מהגרת אירית קתולית ענייה ופרתה בעת הפלת העששית שכיבול גרמה לשריפת הענק בשיקגו, 1871. צילום: מתוך Harper's Magazine

במקרים כאלו ורבים אחרים, ביטוח שריפות קוודד והנציח את ההנחות הגזעניות אולם גם העלים אותן מהעין, בתרגמו אותן לכתמי צבע במפה ולחלוקה אורבנית של "בר-ביטוח" ו"שאינו בר ביטוח" במקום "יהודי", "נוצרי" ו"מוסלמי", או "טורקי" ו"אירופאי". כיצד מתבטאים דפוסי העומק הללו בשריפות האחרונות בישראל? רטוריקת ההצתות אילצה את המדינה להיכנס לנעלי חברות הביטוח ולקבל על עצמה את האחריות לפצות באמצעות מס רכוש את הניזוקים בשריפות. לכאורה, נראה שיש כאן תוצאה חיובית – גם אם כזו הנובעת מטעמים פסולים או מהיסטוריה מיותרת. אולם רשות המסים הודיעה שתפצה את היישובים "שבהם מכלול המידע שהגיע ממשטרת ישראל ומנציבות כיבוי האש מביא למסקנה כי מדובר בהצתות מכוונות שעולה בהן חשד סביר כי מקורן בפעולות איבה". רשימת היישובים כוללת רק יישובים יהודיים, תשעה במספר, ומחריגה יישובים ערביים (כמו שכונת שועפאט בירושלים, אבו סנאן, מעליא, סאג'ור, כאבול, טמרה וכעבי) שבערו אף הם. חלוקת פיצוי לפי דפוס שכזה משתלבת בחלוקה המוכרת והבלתי שוויונית של משאבים ושירותים מוניציפאליים בסיסיים כאיסוף זבל – כשלים המעלים בתורם את הסבירות להיזדקקות לפתרונות כשריפת אשפה בעשרות יישובים ערביים, ומעלים את סכנת התפשטות האש בהינתן תנאי אקלים מתאימים.

הגזענות הממסדית המבנית מתגלה, אם כן, כבת לווייתה של הגזענות הגלויה והקולנית יותר, כאשר כל אחת מאפשרת ומלבה את השנייה. שנת 2016 היתה השנה החמה ביותר מאז התחילו מד' ירות של טמפרטורה. וגל השריפות

ויבשות. הקהילה המדעית העולמית תמימת דעים שהתחממות כדור הארץ קשורה ישירות לפעילות אנושית בעולם המתועש ושהיא המחוללת את תנאי האקלים שיוצרים או מעצימים אסונות כמו גל השריפות האחרון. הסירוב להכיר בכך שהשרפות בארץ היו חלק מגל רחב יותר, ומתהליכים אזוריים ועולמיים (או כפי שאמר שר החינוך, "הצעד הראשון הוא לזהות שמדובר בטרור ולא בשריפות מן השמיים"), קשור, אם כן, לתפישת עולם ביטחונית, סביבתית, וכלכלית צרה לא פחות, כזו שמשתמשת בתידלוק פחדים מקומיים ומיידיים כדי להמשיך לדהור בעיוורון אלקטיבי אל עבר התהום. גם כאן איננו לבד: שרי ממשלת ישראל מצטרפים לחבורה של פוליטיקאים "מכחישי אקלים" במקומות אחרים בעולם שלמדו איך להתנער מאחריות מדינותיהם (החלקית, כמובן, אולם גם הבלתי מעורערת) לאסונות טבע באמצעות האשמת אנשים אחרים, לעיתים קורבנותיהם הישירים של אסונות אלו.

* עקבו אחרינו בפייסבוק כאן וקבלו עדכונים על עליית מאמרים חדשים

הסדנה להיסטוריה חברתית | הסדנה להיסטוריה חברתית

הסדנה להיסטוריה חברתית הוקמה על-ידי היסטוריונים של המזרח התיכון על-מנת לפרק, לחרוט, לשייף ולהרכיב פיסות של עבר יחד עם חלקים של המציאות העכשווית. אנו שואפים להנגיש לציבור הישראלי מחקר עדכני על האזור, פרי עטם של טובי המומחים, מתוך כוונה להשתמש בהיסטוריה ככלי של התבוננות והקשבה. המונח 'היסטוריה חברתית' משמש אותנו לא רק לציון הזרם שאליו אנחנו משתייכים בכתיבה האקדמית שלנו; הוא מבטא גם את שאיפתנו להפוך את לימוד ההיסטוריה למעשה חברתי, לפעולה שיש בה כדי לתרום לדיון ציבורי ביקורתי. בכוונתנו לגשת לסוגיות כבדות משקל מזוויות בלתי שגרתיות ולהראות כיצד אפילו קורותיהם של עצמים תמימים ודמויות שוליות לכאורה או אפורות למראה מגלמים ולעתים אף מעצבים תהליכים פוליטיים וכלכליים רחבים במזרח התיכון.

כמה מלים עלינו:

בכל תקופה נתונה מכהן צוות עריכה בפועל של שלוש חברות/י מערכת. יתר המערכת מקדמות/ים פרויקטים נוספים של הסדנה שתשמעו עליהם בהקדם.

עריכה בפועל

אבנר וישניצר

אני מרצה בכיר בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ב"ריקה באוניברסיטת תל אביב ועוסק בעיקר

בתפיסות זמן וארגון זמן במזרח התיכון העות'מאני. בימים אלה אני חוקר סוגיות הקשורות בלילה וחיי לילה באימפריה העות'מאנית, כגון חשכה ותאורה, שינה ונדודי שינה, אכילה, פשיעה ועוד.

בסמה פאהום

אני דוקטורנטית להיסטוריה באוניברסיטת סטנפורד בקליפורניה. הדוקטורט שלי עוסק בהיסטוריה של חקלאות הטבק המסחרית בארץ משלהי התקופה העות'מאנית ועד סוף שנות השמונים של המאה העשרים. אני מתמקדת בחייהם של מגדלי הטבק הערבים והיהודים, משפחותיהם, וקהילותיהם, בכלכלת משקי הבית שלהם, בהתמודדותם עם תהליכי מונופוליזציה ושינויים מדיניים וכלכליים, וביחסם לגבולות המדינה והשוק. אני מתעניינת בנוסף בשווקים לא פורמליים, בחיי היומיום האגרריים, ובכל מה שקורה בשוליים.

און ברק

אני היסטוריון חברתי ותרבותי של מדע וטכנולוגיה המתמחה בהתפתחותם של תשתיות, סטנדרטים, מכשירים ואמצעי תקשורת, ובפוליטיקה, בתיאולוגיה ובאסטיקה האופפים אותם. ספרי האחרון, שיצא לאור בתחילת 2020, עוסק בפחם ובעידן הקיטור במזרח התיכון. זה שלפניו התחקה אחר התפתחות ה"זמן המצרי" המושהה והבלתי מדויק. למדתי חקרתי ולימדתי באוניברסיטה העברית בירושלים, אוניברסיטת ליידן, אוניברסיטת ניו יורק, אוניברסיטת פרינסטון ואוניברסיטת הומבולדט. כיום אני פרופסור חבר בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב.

נטע תלמוד - רכזת מערכת

אני דוקטורנטית בחוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון באוניברסיטה העברית וחלק מקבוצת מחקר "היסטוריה אזוירית של רפואה במזרח התיכון המודרני". הדוקטורט שלי עוסק בהיסטוריה חברתית של הכולרה באימפריה העות'מאנית במאה התשע עשרה. אני מתעניינת בהשפעה שהייתה למגפה על קהילות, ויחסים בין קהילות, על מעמדות חברתיים ועל משפחות. תזת המ"א שלי עסקה בחיים הקהילתיים בשכונת המוגרבים בעיר העתיקה בירושלים העות'מאנית.

מערכת הסדנה:

ליאת קוזמא, האוניברסיטה העברית

אביב דרעי, אוניברסיטת ניו יורק

נמרוד בן זאב, אוניברסיטת פנסילבניה

פרסומת: צעירים יותר ומוכנים ללמוד: מיהם משקיעי הבורסה החדשים?

ממומן

/ YouTube

הפרופסורית שגילתה
מחדש את אחד מנוגדי
החמצון הכי חזקים
בטבע

ממומן

/ ריאלי

אחת הבעיות המביכות
והמטרידות ביותר
לנשים נפתרה: בריחת
שתן

/ מגזין

התחלתי לדאוג
לנתניהו. נראה שיש לו
בעיית זיכרון

/ ספרות

שיר | בְּטֻלָּתִי עַד בְּלִי
דִּי אֶת גְּדֻלָּתָם שֶׁל זֻטִּי
דְּבָרִים

ממומן

/ כלכליסט

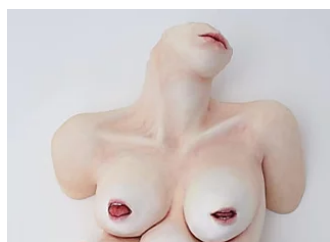
אלקטרה נדל"ן רכשה
שני מקבצי דיור
בפלורידה ב-100
מיליון דולר

ממומן

/ דרכון פורטוגלי

המחיר של דרכון
פורטוגלי עלול
להפתיע אותך

/ תרבות

"שיקפצו לי כולם":
לאמנית רונית ברננה
כבר לא אכפת מה
חושבים עליה

/ ספרות

מבוא קצר לזיקנה

תגובות

להוספת תגובה
מזוהה

לבחירת השם
כניוני קבוע

שם

הזינו שם שיוצג באתר

תגובה

משלוח תגובה מהווה הסכמה לתנאי השימוש של אתר הארץ

שלחו

כתבות מומלצות

אני אלמנה מזה עשור, הבן רחוק וביום-יום אני מאבדת אנשים רבים

מיקי זוהר: כחול לבן הם סכנה למדינה; כחול לבן: תמשיך לקשקש

לא מחכים לממשלה: רשתות אופנה ובתי הקפה שיפתחו בשבוע הבא

